

PRIRODNE I DRUŠTVENE PREPREKE OSTVARIVANJA ZAMISLI “VLADAVINE PRAVA” U SAVREMENOJ DRŽAVI

NATURAL AND SOCIAL OBSTACLES TO THE ACHIEVMENT OF THE IDEA OF THE “RULE OF LAW” IN THE MODERN STATE

Ismet Alija

Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, Bosna i Hercegovina

SAŽETAK

Nastanak države i prava fundamentalan je prelomni momenat u razvoju ljudskog društva. On je i fundamentalan ne samo za odnos između ljudi unutar ljudskog društva i za odnose sa okruženjem koje je stvorila priroda. Razvoj ljudskog društva, u čemu su države i pravo igrali bitnu ulogu kao objedinjeni sistem, vodio je sve organizovanijem nastojanju da se ljudi, ljudsko društvo oslobodi djelovanju nagona i intuicije i da se ponašanja ljudi učine umnijim i organizovanijim, predvidljivijim i uzajamnošću uslovljenim. Tokom razvoja ljudskog društva razvile su se određene različite kulture i civilizacije, ali i različite države i različita prava u njima i između njih, a razvili su se različiti tipovi odnosa između njih – od konflikata u obliku ratovanja, preko savezništva i formiranja međunarodnih organizacija i institucija. Nastankom “međunarodnog” prava, proklamovanjem mirnog rješavanja sporova i ugrađivanjem koncepta ljudskih sloboda i prava u politiku i pravo država, država je umnogome izmjenila svoje bitne odredbe, ali prirodne i društvene prepreke ostvarivanja zamisli “vladavine prava” u savremenoj državi nisu izgubile na aktuelnosti, čak šta više permanentno nas upućuju (najnovija dešavanja u Libiji, Tunisu, Siriji, Egiptu) i ko zna još gdje u dogledno vrijeme da je njihova aktuelnost permanentna.

Ključne riječi: Država, pravo, sloboda, politika, demokratija, jednakost i ravnopravnost, vladavina prava, savremena država

Key words: state, Law, liberty, politics, democracy, equality, rule of law, modern state

SUMMARY

The formation of the institution of state and law is a fundamental breaking moment in the development in the history of human society. It is fundamental not only for the relations between individuals inside the human society but also for the relations of said individuals with the environment created by nature. The development of human society, in which the institution of state and the institution of law played an important role as a unified system, has lead to an ever more organized effort for human beings, human society, to be liberated from acting on urges and intuition, and to make the behavior of humans more thought-out and organized, more predictable and conditioned by reciprocity. In the course of development of the human society different cultures and civilizations developed, but also different states and different laws within and among them, also developed were different types of relations between them – from conflicts in the form of warfare, through alliances and the formation of international organizations and

institutions. With the creation of “international” law, through the proclamation of a peaceful settlement of conflicts and the adoption and inclusion of the concept of human liberties and rights in to politics and the law of states, the state has in large part changed its important determinants, but natural and social obstacles to the achievement of the idea of the “rule of law” in the modern state have not lost its actuality, on the contrary they permanently guide us (the latest occurrences in Libya, Tunisia, Syria, Egypt) who knows where in the foreseeable time, thus indicating that their actuality is permanent.

UVOD

Država je isključivo organizacija ljudskog društva u funkciji zadovoljavanja ljudskih potreba. Ali kako su ljudske i društvene potrebe razvojne, pa su razvojni i načini njihovog zadovoljavanja, tako je i država nužno promjenjiva i razvojna. Dosadašnja njena stvarna istorija svjedoči da je njen razvoj bio progresivan, ali je njena suština, zasnovana na interesima i sili, ostala ista. Podsjećamo da ovaj rad nastaje u vrijeme kada se odigravaju demonstracije i borba protiv sadašnje, po važećim propisima legalno izabrane vlasti u Libiji, Tunisu, Egiptu, Siriji, Jemenu i ko zna još gdje u dogledno vrijeme. Otuda i vječno pitanje o ciljevima i svrsi države, o njenoj društvenoj ulozi i funkcijama, metodama rada itd. sve do njenog nestanka. Pitanje je prosto: da li su klase nastale prije države – pa je ona klasna tvorevina ili se neophodnost koordiniranja i upravljanja složenim i mnogobrojnim objedinjenim skupinama bilo neophodno upravljati, pa je država izrasla iz te potrebe upravljanja. I dalje, ako ikada nestane država, kakvo će to upravljanje zamijeniti jer nije vjerovatno da neće biti potrebno upravljati mnoštvenim skupinama!

Država ne može bez prava, koje je nužan instrument upravljanja bilo kog organizovanog procesa i odnosa u organizaciji i između organizacija. Jasno je da država stvara pravo i silom ga primjenjuje. Nemoguće je postojanje vlasti i vladanje bez prava koje propisuje obaveze i ovlašćenja i kazne i nagrade za neizvršavanje odnosno izvršavanje naredbi propisa dok oni važe. Isto tako upravljanje društvenim procesima, upravljanje ljudskim ponašanjima i odnosima u ljudskim zajednicama, grupama, organizacijama – u ljudskom društvu podijeljenom na mnoga posebna društva koja su unutar sebe i između sebe u odnosima konkurencije, sukoba i saradnje te prirodnim i društvenim preprekama ostvarivanju zamisli “vladavine prava” u savremenoj državi vječna je tema ljudske prakse i ljudskog saznavanja, nenaučnog i naučnog.

PRIRODNE PREPREKE I ČINIOCI JEDNAKOSTI I RAVNOPRAVNOSTI

Prirodnim preprekama smatramo sva negativna svojstva i osobine koje pojedinac, zajednica ili grupa stiču pod dejstvom prirodnih činilaca.

U nauci u svijesti ljudi dominantna je floskula, da se ljudi rađaju jednaki i na isti način. A to je neistina. Istina je samo to da se ljudi rađaju kao bebe i da su ženskog ili muškog spola. Spol, ograničen prirodom na samo dva modaliteta, još uvek određuje priroda. Čak ni rođeni sa istim spolom nisu ni približno jednaki. Oni se razlikuju po fizičkim odlikama: po zdravlju i predodređenoj mogućnosti trajanja života, po reproduktivnoj sposobnosti (kod žena rotkinje i nerotkinje, a kod muškaraca sposobni da oplode ženu ili nesposobni za to), po snazi, izdržljivosti, brzini i spretnosti. Ljudi se ne rađaju ni sa istim karakteristikama spoljnog izgleda – nisu istog rasta, tjelesnog oblika i težine, iste estetske forme itd. a ni psihički

(intelektualni i emocionalni) potencijali nisu im isti. Dakle, već pri rođenju psihofizički osnovi za razvoj nisu isti, te norme prava o jednakosti i ravnopravnosti nisu podjednako valjane za sve. I pored svih deklaracija, pravni sistemi propisuju razne specijalne norme za invalide, trudnice, djecu, nesposobne da se staraju sami o sebi itd.

Starost i uzrast, povezani sa drugim odlikama ljudi, neumitni su prirodni činioci unošenja nejednakosti među ljudima. Ljudi su prirodno jednaki samo u tome da svako ko se rodi mora i da umre – ali se razlikuju po tome u kom dobu starosti će umrijeti, koji će mu neposredan uzrok smrti biti i kako će uticati na društveno okruženje. Za svaki pravni (i društveni) sistem neposredni uzrok smrti i vrijeme smrti svakog pojedinca veoma je važna činjenica, jer prirodna smrt (od starosti) jedna je stvar; nasilna smrt (ubistvo) je potpuno druga jer je to “kriminal” ili “junaštvo” ili “savjesno vršenje dužnosti”; smrt od bolesti može biti posljedica neznanja, nesavjesnosti, nepravovremenog otkrivanja, itd. a, ako je zarazna bolest u pitanju, i opasnost po okolinu. Smrt zbog nesrećnog slučaja ima mnoge dimenzije – pa nedovoljno dobro kreirano saobraćajno i tehničko pravo, ili nedovoljno dobra primjena prava. Da li su samoubice jednake ili ravnopravne sa drugima? Očigledno je da stvarna društvena jednakost i ravnopravnost nisu isto što i proklamovana jednakost ili ravnopravnost sa predznakom i u zakonskim i drugim pravnim odredbama. Štaviše, i samo pravo propisuje određene nejednakosti na osnovu prirodnih odredaba čovjeka. Zar obavljanje rada, što je univerzalno i međunarodno priznato pravo – rekli bismo čak nužna sloboda čovjeka – otkako su prirodna bogatstva obuhvaćena raznim oblicima svojine, pa nema više slobodnog sakupljanja od prirode datih dobara, nije uslovno određeno prirodnim odlikama (dobrim vidom, sluhom, sposobnošću koncentracije, hitrinom, itd.)? Nisu li

sljepilo ili kratkovidost, gluhoća, slaboumnost itd. izvjesni činioci faktičke društvene i pravne nejednakosti? Nije li spoljašnji izgled subjekata faktor doprinosa između društvene sredine i njega?

Da bi bilo razumljivije ovo što tvrdimo, treba da definišemo pojmove pravne jednakosti i pravne ravnopravnosti, kao i pojmove stvarne jednakosti i ravnopravnosti. Pravna jednakost podrazumijeva jednak (isti) odnos prava svima, što se izražava sveobuhvatnošću i zakonitošću, dakle pravne norme primjenjuju se prema svima jednako. I svi imaju prava i slobode koji su propisani normama važećih propisa. U odnosu na propisano, svi su jednaki i imaju ista prava na isti pravni tretman u ostvarivanju prava. U principu, to je moguće ostvariti. Ali, propisima i primjenom propisa ne mogu faktički ostvariti stvarnu društvenu ravnopravnost i jednakost jer zavise od mnoštva realnih faktora. Prirodni faktori su tu osnovni. Obdarenost je tu veoma veliki, da ne kažemo presudan faktor, između ostalog i zbog pravne uslovljenosti da se pojedinac bavi određenom strukom ili zanimanjem. Kandidujemo dvije tvrdnje za istinite i bitne: prva, malo je ljudi sa istinskim vrhunskim talentom (obdarenošću) za djelanje i postizanje odgovarajućih rezultata; drugo, niko nije obdaren za sve djelatnosti ni približno podjednako, mada ima jednostrano i višestranu obdarenih. U stvaralačkim oblastima nedostatak ili nedovoljan talenat (prirodna obdarenost) ničim se ne da zamijeniti. U sferi sporta i umjetnosti to se najlakše vidi i najuvjerljiviji su argumenti. Iskaz da “uspjeh daje 1% talenta i 99% rada” u ovim, ali ni u drugim slučajevima nije istinit. Slijep, gluhi, sa slabim srcem i plućima ne može se profesionalno uspješno baviti fudbalom, skakanjem preko motke, trčanjem i mnogim drugim sportskim disciplinama. Pravo im to ne zabranjuje, ali posebno izdvaja sport za invalide. Milioni su zaljubljenici u fudbal, mnogi su

fudbaleri, još više njih se zabavlja amaterskim bavljenjem fudbalom, ali je samo malo onih sa najvećim talentom koji su postigli vrhunski fudbaleri. Nije nepoznat ni jedan slučaj da je trening uspješno zamijenio talenat.

Isto je u umjetnosti, bilo stvaralačkoj ili interpretativnoj. Gotovo da nema čoveka koji nije u životu zapjevao, a svi koji su završili osnovnu školu morali su da pjevaju jer su imali predmet “muzičko obrazovanje”, ali su samo neki koji su imali izrazit talenat uspjeli da steknu visoko muzičko obrazovanje ili i da bez muzičkog obrazovanja postanu “slavni”, popularni i ekonomski uspješni pjevači.

Mogli bi smo slične primjere da redamo u nedogled, jer su prirodne predispozicije i pretežna osnova podsticaja i orijentacije na određene djelatnosti.

Ne tvrdimo da se privrženim radom talenat ne može razviti do najvišeg stepena. Na angažovanje na razvoju obdarenosti utiču mnogi faktori društvenog karaktera, o čemu ćemo kasnije govoriti. Ono što ćemo ovdje morati da kažemo jeste da jednakosti i stvarne ravnopravnosti nema, niti to pravo može da obezbijedi. Najviše što pravo može je da propiše kriterijume mjerenja i vrijednovanje i šanse za ispoljavanje obdarenosti i njihov razvoj. Ostalo je stvar prihvaćenosti i vrijednovanja od strane publike.

Tvorci zamisli “vladavine prava” bili su svjesni ograničenosti prava prirodom, te je jedno stanovište koje su eksplicirali bilo da normom može zahtijevati samo ono što određeni subjekt može ispuniti. Ali, u praksi kažnjavanja bilo je nerijetko zahtjeva subjektu da izdrži određeni broj godina robije, a da on umre prije isteka tog roka.

Sankcija u pravu ima ulogu sredstva kojim se utiče na prekršioca normi da te norme prava više ne krši, već da im se povinuje, ali u praksi se relativno često susrećemo sa tzv. povratnicima. Da li se tu radi o

posebnoj prirodi prekršioca koja ga tjera na ponavljanje kriminalnih radnji, ili su kazne neadekvatno sredstvo u datom slučaju, ili nisu ispunjeni društveni uslovi da kazna vaspitno djeluje.

I posljednje pitanje o prirodnim preprekama ostvarenju “vladavine prava”: da li za narav čovjeka (a naravno u osnovi znači prirodno) postoji neki prirodan osnov za formiranje naravi koja usmjerava, čak predodređuje čovjeka da bude dobroćudan, zloćudan, tolerantan, trpeljiv, agresivan, itd.? Da li presude okrivljenima za prekoračenje odbrane, ili onom koji nije pružio pomoć ugroženom – pravedno ako njih, zbog njihove prirode u momentu opasnosti uhvati paničan strah? Da li čovjek u paničnom strahu može biti smatran normalnim i normalno odgovornim čovjekom? Mogu li takvom čovjeku biti izrečene pravične kazne za djelo počinjeno u strahu?

U saobraćajnim propisima susrećemo se sa odredbom po kojoj vozač čini prekršaj jer nije “prilagodio vožnju uslovima saobraćaja”. Ova odredba je eklatantan slučaj nesposobnosti prava da predvidi sve slučajeve u kojima vozač čini prekršaj, pa se ta nesposobnost prebacuje u odgovornost vozačima od kojih se zahtijeva da budu vidoviti. Kako vozač može da predvidi nekakav neuobičajen „uslov saobraćaja“ u promjenjivim uslovima saobraćaja ili pogrešno obilježenim izmjenama saobraćaja. Očigledno je da su malobrojni ljudi obdareni vidovitošću, što je još jedna prepreka prirodnog karaktera za ostvarivanje prava uopšte, a ne samo zamisli “vladavine prava”.

DRUŠTVENE PREPREKE OSTVARIVANJA ZAMISLI “VLADAVINE PRAVA” U SAVREMENOJ DRŽAVI

Prava prepreka ostvarivanju “vladavine prava” u savremenom društvu su sastav tog

društva i karakteristike ponašanja i djelanja, položaja i odnosa činilaca društva.

Prvo obilježje ili tačnije skup prepreka nastaje iz raznolikosti sastava ljudske društvene zajednice kao cijeline. Cjelinu ljudske zajednice čine pojedinci raznih svojstava i karakteristika, organizovani u razne zajednice i organizacije, obuhvaćeni raznim institucijama, na raznim geografskim dužinama i širinama, na raznim geografskim dijelovima, u raznim klimatskim uslovima, u raznim položajima i odnosima nastalim pod dejstvom pomenutih i nepomenutih faktora.

Svaki pojedinac i svaka njegova skupina i zajednica ima potrebe koje mora u datim uslovima da zadovolji pod pritiskom nagona za postankom. Iz toga su izrasli njegovi interesi, ali i interesi njegove zajednice – bez koje ne bi mogao da opstane. A te bitne zajednice su porodica i razne srodničke skupine i organizacije, a zatim interesne skupine kao što su naselja, država i međunarodne organizacije. Nastanak interesa i svojine su u osnovi i saradnje i konflikata, ali i njihovih kombinacija. Zadovoljenje potreba je prisvajanje društvenih dobara, bilo ona proizvod prirode, bilo da su društveno proizvedena. Način proizvodnje dobara je legalan i legitiman nenasilan način, ali postoje i drugi načini, njemu suprotni, nasilni.

Teoriju o uticanju geografsko–geoloških činilaca i klimatskih uslova mnogi osporavaju kao faktore uticaja na društveni razvoj, ali stoji činjenica sa su se države i dio društva koji su one obuhvatile, imali znatno brži civilizacijski razvoj od strogo kontinentalnih. Ma šta mi mislili, činjenica je da je geografski prostor svojom veličinom, florom i faunom, geološkim svojstvima bitno uticao na nastanak i razvoj proizvodnje, usluga, zanimanja, na način zadovoljavanja potreba – čak i na pojavu potreba koje se moraju zadovoljiti.

Naprimjer, u žarkom – tropskom pojasu nije grijanje stanovništvu egzistencijalna potreba, ali polarnom stanovništvu jeste. Također, polarnom stanovništvu voda nije kritičan resurs zadovoljenja potreba, ali u tropskom jeste. Za područja poljoprivrede – voda i stalno nastanjivanje jesu. Stoga mi prihvatamo stanovišta tzv. geografske teorije da su geografsko–meteorološki činioci i geološki sastav zemljišta bitno uticali na društveni i državni i razvoj prava. Jer karakteristike rada i svojine opredjeljivale su odnose, a oni su bili sadržaj prava koje je moralo, ma koje vrste bilo, da reguliše. Dakle, društvena empirijska osnova koju su činili i čine ljudi, ljudske skupine, ljudske zajednice i organizacije, karakter svojine i njena uloga u sticanju, raspodjeli i uticanju, nužno su bili povezani sa svojstvima zemlje (kvalitetom, količinama i dostupnošću, proizvod moći i moći zaštite sebe i svojine), što je suštinski predmet države i prava. Razgranjavanje i umnožavanje ljudskih zajednica i skupina, oblika i predmeta svojine, umnožavanje potreba i uopšte raznolikosti i moći ljudskog društva doveli su ljudsko društvo da u globalu bude konkurentsko, konfliktno društvo, u stalnoj borbi za bolji, moćniji položaj u društvu. Organizacija ljudskog društva u državi i nastanak državnog prava doveo je, i danas dovodi članove ljudskog društva do izrazite nejednakosti i neravnopravnosti.

Naravno, ovdje je riječ o društvenoj jednakosti. Teoretičari prava društvenu jednakost umno su definisali kao jednakost pred zakonom koji je regulisao (propisao) prava, dužnosti, slobode i odgovornosti i hijerarhije u društvu. U tom smislu svaka od država je organizovala svoj aparat vladavine, uključujući aparat prinude, i izgradila svoj pravni, privredni i obrazovni sistem, kao i nužan sistem orijentacionih vrijednosti, u kome trajnu, bitnu vrijednost, danas favorizovanu, bila i ostala, poslušnost državi, odnosno ponašanje u skladu sa normama prava – propisa: ustava, zakona,

uredbi, pravilnika, odluka, presuda itd. Pa ako su svi, pa i donosioci državnih propisa, „jednaki pred zakonom”, kako se može osporavati ta jednakost, tj. ravnopravnost? Prvo, ovdje nije riječ o osporavanju, već o konstatovanju činjenica i drugih sugestija da se o jednakosti i ravnopravnosti misli na bar dva nivoa: prvo, unutar konkretne države i prava; drugo, između država, unutar međunarodnog prava.

Unutar države i njenog prava u predstavničkoj demokratiji (ali i u svakom drugom uređenju) postoje više društvenih osnova nejednakosti i neravnopravnosti. Prva se ispoljava kroz uloge u kreiranju donošenja prava. Jedna relativno uska grupa iz vladajuće strukture propisuje regulativne akte, odnosno obaveznost ponašanja. Jer, jedna od karakteristika državnog prava, načelno je „sveobaveznost”. Činjenica je da u savremenim demokratskim državama parlament – narodna skupština, donosi Ustav (ako se on ne donosi referendumom ili na neki drugi, specifičan način), zakoni, poslovnici, odluke o izboru itd. glasanjem o prijedlozima ovlaštenih podnosilaca prijedloga većinom glasova narodnih poslanika (javnim ili tajnim). Ono što je izglasano, obavezuje sve – i one koji uopšte nisu glasali, i one koji su glasali protiv. Ali većina, ma koliko bilo diskutabilno rješenje, može biti prava i lažna. Dovoljno je konstatovati da u nekim skupštinama većinu čine koalicija od mnoštva (desetak i više partija sa nesaglasnim programima), da u toj koaliciji sudjeluju i povlašćene manjinske političke partije – i da u svim tim većinu čine jedan ili dva poslanika. Opšte je poznato da određeni izborni sistemi mogu obezbjeđivati više poslaničkih mandata kako se za njih izjasnilo manje glasača. Štaviše, ima situacija u kojima apsolutna većina nije glasala, a politička partija preuzima vlast na osnovu „većine onih koji su glasali”. Neću se ovdje upuštati u moguće varijacije izbornih manipulacija i izborne matematike, pogotovo ne sa upotrebom elektronskih sistema, jer je

dovoljno ovo što je već rečeno. Činjenica je da sada poznata i najdemokratskija prava države ne čine faktički jednako dostupne mogućnosti svim građanima u donošenju prava. Ko i kako sprječava donosioca ustava i zakona da, u skladu sa sopstvenim interesima, ne obezbijedi povoljniji položaj i povećan uticaj za sebe? U praksi se to, naročito kroz primjenu, jasno vidi. Razvojna i poreska politika, politika izgradnje saobraćajnica itd. u svakoj zemlji to jasno pokazuju.

Kada konstatujemo saznanje o pravu i drugi činioци dostupnosti prava nisu ni približno jednaki za sve građane, jasno je da nema faktičke jednakosti ni ravnopravnosti pred zakonom. Ako je gotovo za svaki pravni posao neophodan advokat, očigledno je da se ne može govoriti o jednakosti pred zakonom koji nije jednako dostupan svima, jer su velike prepreke:

- a) saznanje o postojanju propisa – zbog njihovog mnoštva na raznim nivoima organizovanja države;
- b) teritorijalna i saobraćajna udaljenost;
- c) jezičke barijere;
- d) običaji i navike prakse;¹
- e) oscilacije u praksi primjene;
- f) poimanje i vrijednovanje pravde i pravičnosti i, na kraju;
- g) stvarne razlike u društvenom položaju i uticaju.

Jednake norme, dosljedno primijenjene, u vezi sa svojinom i u radnopravnim odnosno suštinski, faktički su veoma nejednaki za konkretne ljude. Naprimjer, porez na dodatu vrijednost na hljeb (mada je ta „dodata vrijednost” ostala neobjašnjiva) od 8% invalidu koji živi od 150 maraka mjesečno faktički, sa stanovišta njegovog društvenog položaja, nije ista kao za onoga

¹ I. Babić, Leksikon obligacionog prava, Treće izmenjeno i dopunjeno izdanje, Službeni glasnik, Beograd, 2008., vidjeti, str. 202-203: “*Nemoralni ugovor* – ugovor protivan moralnim normama društvene sredine. Moralna shvatanja su, međutim, različita u raznim društvenim sredinama, zbog čega je pojam nemoralnog ugovora relativan. ...Nemoralan ugovor može biti protivan i prinudnim propisima, npr. zelenaški ugovor (čl. 141. Zakona o obligacionim odnosima)”.

čija su primanja 5.000 maraka. Stoga istraživanje prava i njegovo vrijednovanje kao konačnu i bitnu instancu mora imati ocjenu posljedica koje izaziva kod konkretnih ljudi i njihovih osnovnih zajednica – porodica. Zamisao o „vladavini prava” podrazumijeva isto pravo i isti odnos za sve, uz pravednost za sve. A to je nemoguće. Žene su ravnopravne, ali se ne mogu raspoređivati na određene poslove, a radni staž im je kraći. Stoga je vladavina prava kao realnost na sadašnjem nivou razvoja nemoguća.

Međunarodni odnosi država i međunarodno pravo su od posebnog značaja za vladavinu prava. Bizarno je ponavljati da je svaka država nastala na osnovu interesa jedne teritorijalne grupe ljudi nasuprot i u neskladu sa interesima drugih grupa ljudi. Da narod i vlast svake pojedine države ima posebne, specifične uslove razvoja i da je, u uslovima svoga razvoja i prema svom civilizacijskom i kulturnom shvatanju, formirao svoje običaje, navike i sopstveno pravo – prvo običajno pa državno. To pravo je ukorijenjeno i prihvaćeno, ono ima svojstvo autohtonosti. Nema sumnje, i to pravo se mijenjalo pod snažnim uticajem tri bitna faktora: prvo pod unutrašnjim pritiscima podanika usmjerenih ka sticanju veće sigurnosti (lične, porodične i osnovne teritorijalne zajednice) i većih sloboda kretanja i rada – što je, u osnovi, uglavnom dostignuto u savremenom društvu uz mnoga ograničenja (pasoši, vize, diskreciona prava, ograničena prava naseljavanja itd.).

Međunarodno pravo je izvedeno, a uglavnom je djelo najmoćnijih i najuticajnijih država svijeta koje svoje norme nameću raznim procesima i pritiscima drugim malim, pa i velikim državama. Međunarodne organizacije i institucije su izuzetno pogodan mehanizam za to. Naprimjer, to su organizacije koje kontrolišu međunarodnu trgovinu (u koje još nisu primljene Rusija i Kina), finansijske organizacije, organizacije za

kontrolu određenih tehnologija – nuklearke, to je najizrazitije itd. Nepotrebno je posebno obrađivati primjere Irana, Sjeverne Koreje, Pakistana i Indije, ali i probleme terorizma u vezi s tim, jer su to opštepoznate stvari o kojima mediji svakodnevno izvještavaju. Neka međunarodna rješenja i standarde velike, moćne zemlje i same ne primjenjuju, druge tumače u skladu sa svojim interesima i tako primjenjuju,² kao i mnoge druge slučajeve. Dakle, savremena stvarnost društva, čije je bitna karakteristika razdrobljenost interesa pojedinca, grupa, zajednica i država, njihov naglašeni egoizam i sklonost ka korištenju moći, sile i prinude, primjenom raznih pritisaka i oružanih intervencija pod raznim izgovorima, zaista ne omogućava ni konstituisanje međunarodnog prava kao stabilnog i konzistentnog u formulisanju, a još manje u primjeni. Faktička interpretacija sila koje obavljaju intervenciju na osnovu međunarodnog prava i po odluci Savjeta bezbjednosti, sudeći po dosadašnjoj praksi, prvo su stvar odnosa snaga, rezultat nagodbi velikih sila i naglašenosti interesa države – koalicije država. Dakle, međunarodno pravo je opterećeno interesima najmoćnijih, dakle pristrasno je, a samim tim i nepravično, nejednako u raznim slučajevima iste vrste, i veoma elastično formulisano. Takvo kakvo je, ono u sadašnjem vremenu nije pogodan jedinstven osnov da stekne stvarnu poziciju „nadržavnog” prava, već omogućava da ga države „slobodno” interpretiraju. A to znači da u svijetu nije moguća vladavina prava – jer to pravo nema objektivno istu primjenu tog prava na sve. A kada bi se jednako primjenjivalo na sve, to bi bilo remećenje suverenosti za države (što je i danas stvarni problem i miješanje u unutrašnje poslove država), kao i favorizovanje mondijalizma.

Ni savremena država prava i prava drugih centara moći koji utvrđuju pravila

² Vidjeti odredbe Povelje UN, glava 7 i oružanu akciju koalicije Francuske, Velike Britanije, SAD, itd. protiv Libije koja je članica OUN.

ponašanja po osnovi ovlaštenja sadržanih u normama državnih zakona, ili po osnovu praznina u pravnim propisima države, ne regulišu mnogo uspješnije ponašanja i odnose koji se ostvaruju u praksi.

Ni u jednoj državi nisu svi stanovnici, građani i državljani te zemlje, niti su u približno istom položaju, a nisu podjednako spremni ni da ispunjavaju svoje obaveze i odgovornosti prema dotičnoj državi na osnovu njenog prava. Dodatni problem u ispunjavanju prava i obaveza čine dvojna državljanstva i koncepcije u vojsci, tj. koncepcije služenja „civilnog vojnog roka” i „profesionalne vojske”. Ma koliko se upinjali da dokažemo da se u ovim navedenim slučajevima ostvaruje jednakost i ravnopravnost, to će nam teško poći za rukom, odnosno umom.

Da nema mogućnosti da se ostvari jednakost i ravnopravnost građana, potvrđuju jasni empirijski argumenti u svakodnevnom životu.

Nosioци vlasti u državi (predsjednik republike, predsjednik vlade i drugi) uživaju posebnu fizičku zaštitu sastavljenu od drugih ljudi, koji štite život i zdravlje „istaknutih i značajnih ličnosti”. Ako je to potrebno, dužni su čak da žrtvuju svoj život. Prilikom posjete nekog stranog državnika „visokog ranga”, građanima mjesta se ograničava kretanje angažovanjem velikog broja policajaca i drugih posebno obučениh ljudi za djelatnost zaštite ličnosti ili skupa koje narod plaća preko poreza, doprinosa i taksi. Formalno–logički, ako je vlast svojim propisom tako odredila, onda je to zakonito i svi su pred tim zakonom jednaki. Dovoljno je da bilo koji građanin postane „istaknuta značajna ličnost” pa da bude posebno zaštićen – a da istovremeno bude i posebno izložen opasnosti zbog uloge i funkcija koje obavlja u upravljanju zemljom – državom.

Društvo ne posmatra i ne rangira sve poslove i sva zanimanja i profesije jednako,

niti traži za sve odgovarajuće i po istim mjerilima rangirane profesije. Tako formalno pravna jednakost pred zakonom nije istovremeno i jednakost i ravnopravnost u zakonu i primjeni zakona. Organizacija je nametnula i funkcionalnu hijerarhiju – najviše vrednovanje upravljača – pa je time nametnula i tzv. funkcionalnu realnu neravnopravnost i nejednakost s osloncem na svojину i na formalno priznatu (pravno) kvalifikaciju.

U samoj prirodi društva, uprkos stalnoj, deklariranoj težnji za jednakošću i ravnopravnošću, ugrađena je prepreka stvarnom distribucijom moći³ i uticaja, s jedne strane, i ograničene količine društvenih vrijednosti s druge strane – do kojih se dospjeva samo uspjehom u konkurenciji – u kojoj društvo nikada nije uspostavilo koncept istih šansi. Ista norma za razne ljude sa raznim početnim šansama tu normu čini nepravednom. A sa nepravednim normama nema mogućnosti za „vladavinu prava” koja računa sa pravdom i sa „razumnim ljudima”.

³ K. V. Čarls – V. R. Judžin, Svetska politika – trend i transformacija, Centar za Jugoistočnu Evropu, Fakultet političkih nauka i Diplomatska akademija, Beograd, 2004., str. 319-324: “Ogromne političke, ekonomske i socijalne razlike razdvajaju Sever i Jug i ukazuju na to da je Globalni jug “slab, ranjiv i nebezbedan – a sve te odlike istovremeno su funkcija i unutrašnjih i spoljnih faktora. ...Realisti insistiraju na tezi da moć i bogatstvo predstavljaju osnovne motive ponašanja jedne države i da se ti ciljevi ostvaruju vojnom i ekonomskom hrabrošću i odvažnošću”.

ZAKLJUČAK

„Vladavina prava” je u dogledno vrijeme neostvariva zamisao u savremenim državama zbog kontinuiranog antagonizma između i unutar njih.

Osim toga, „vladavina prava” nedovoljno je artikulisana zamisao, pa stoga je tek treba dovoljno jasno oformiti da bi postala realističan cilj. Ipak, u periodu od nastanka države do danas, nastao je znatan napredak u mogućnostima i društvenom položaju čovjeka, tako da je sazrela društvena svijest da država i pravo ne treba da budu sredstvo za vladanje vladara nad podanicima, već sredstvo za usaglašavanje, usklađivanje i koordiniranje ponašanja u društvu, kao i sredstvo zaštite (sigurnosti i bezbjednosti) od spoljnog ugrožavanja i unutrašnje tiranije. Iako organizovan život zahtijeva hijerarhiju, ona se ne mora uspostaviti na sadašnjim osnovama, već na dokaznim doprinosima progresu društva. Isto tako, savremene države moraju imati mnoštvo odluka koje ih izdvajaju od drugih; prvo, u tim državama državljani su kao ličnosti slobodni ljudi, čije slobode i prava savremena država štiti pravom i primjenom prava – ali ih pravom i utvrđuje i ograničava. Drugo, uslovi bitni za razvoj građana i ostvarivanje prava i sloboda su predmet rada i obaveza države.

Očigledno je da sve države nisu u istoj situaciji ni sa približno istim mogućnostima da obezbijede sve uslove stanja i razvoja sopstvenih državljana, iz čega potiču razne, pa čak masovne migracije, „odlivi mozgova” itd., čime se remeti društvena ravnoteža, što bitno ostavlja trag i upućuje nas na aktuelnost problematike o pitanjima koja se odnose na prirodne i društvene prepreke ostvarivanja zamisli „vlдавine prava” u savremenoj državi.

LITERATURA

1. Aristotel, Politika, BIGZ, Beograd, 1985.
2. A. Bibič – P. Novosel, Politička znanost, Naprijed, Zagreb, 1971.
3. B. Zbignew, Power and Morality, World Monitor, 1993.
4. B. Hedley, The Anarchical Society, Macmillan, London, 1995.
5. Ž. Gurič, Sociologija prava, CID, Podgorica, 1997.
6. J.-M. Favre, Osnovi Evropske unije i komunitarnog prava, G17 Institut, Beograd, 2004.
7. M. Hajdarević, Enciklopedijski rječnik diplomacije i međunarodnih odnosa – englesko-francusko-bosanski, Connectum - Bemust, Sarajevo, 2007.
8. Z. Hasić, Država, Pravni fakultet Univerziteta u Travniku, “DES” d.o.o. Sarajevo, 2009.
9. R. Jerint – T. Jelinek, Borba za pravo i Borba starog sa novim pravom, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1998.
10. Č. V. Kegli – R. J. Vitkof, Svetska politika – trend i transformacija, Beograd, 2004.
11. Platon, Državnik, Zagreb, 1942.
12. Pravna enciklopedija, Savemena administracija, Beograd, 1979.
13. N. Visković, Pravo, Naša zakonitost, 1986.